

cyforovercomingit." *Economy of Ukraine* 7 (9) (2007): 38-45. Print.

9. Panasenko, R.A. "On the criminalization of "raidering" concept in Ukraine." Web. 2017, <<http://jurlugansk.ucoz.org/publ/5-1-0-56>>.

10. Ukraine. The Cabinet of Ministers of Ukraine. *On Approval of the Declaration of the Purposes and Objectives of the Budget for 2008 (Budget Declaration)*. 01 March 2007. Web. 2017, <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/316-2007-%D0%BF>>.

11. Kamlik, M.I. "Raidership in Ukraine: the essence and means of counteraction." Web. 2017, <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.pdf>.

12. Fomichov, K.S. "Actual Problems of Raiders Prevention in Ukraine." *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs* 4 (2014): 312-318. Print.

13. Shapiro, V.S. and Bulakh, T.V. "Raidering as an economic and legal phenomenon: a general characteristic." *Forum of law* 2 (2015): 181-186. Print.

DOI : 10.5281/zenodo.1038878

УДК 352 (477): 322

Євсюков О. П., к.психол.н, доц., докторант, НУЦЗУ, м. Київ

Yevsiukov O., PhD in Psychological Sciences, Associate Professor, Doctoral Student, National University of Civil Protection of Ukraine, Kyiv

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

SCIENTIFIC AND THEORETICAL BASIS OF DEFINITION OF THE CONTENT AND ESSENCE OF THE STATE SECURITY

У статті здійснено аналіз сутності безпеки держави й особливості здійснення державного управління в цій сфері. Запропоновано визначення поняття державної (національної) безпеки.

Ключові слова: держава, управління, поняття, безпека, розвиток.

The essence of state security and aspects of implementation of the system of public administration in this sphere are analyzed in the article. The definition of the concept of state (national) security is proposed.

Keywords: state, administration, definition, security, development.

Постановка проблеми. Поняття «національна безпека» є багатознач-

ним, міжгалузевим і міждисциплінарним. Воно широко вживається в різних сферах наукового пізнання і в текстуальній частині нормативно-правових актів. У той же час, (при достатній, на перший погляд, кількості наукових розвідок і досліджень в означеній сфері) поняття національної безпеки продовжує залишатися одним з найбільш складних і дискусійних у правовій, економічній науці й загальнотеоретичному державноуправлінському концепті та викликає значні наукові дискусії щодо її сутності, змісту, призначення й механізмів забезпечення.

З метою подолання вузькогалузевого розуміння національної безпеки і подекуди довільного використання цього терміна в нормативно-правових документах і в окремих наукових дослідженнях існує об'єктивна необхідність постановки проблеми вивчення концептуальних засад національної безпеки як фундаментального загальнотеоретичного напрямку в науці «Державне управління».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державної (національної) безпеки в контексті забезпечення сталого соціально-економічного розвитку присвячені наукові роботи О. Амоші, В. Бакуменка, С. Белая, С. Домбровської, О. Іляш, Н. Нижник, О. Новікової, Г. Ситника, В. Садкового, В. Скуратівського та ін. [1–5]. Не применшуючи напрацювань і наукових здобутків цих учених, відзначимо, що існує необхідність у комплексному дослідженні й обґрунтуванні науково-теоретичних засад щодо визначення ризиків і загроз системі безпеки України, зокрема державної. Усе це й становлять мету нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. З метою уніфікації уявлень про поняття національної безпеки доцільно спочатку звернутися до змісту слова «безпека». Так, відповідно до словника С. Ожегова, безпека – це стан, при якому не загрожує небезпека, захист від небезпеки [4].

Комплексному розумінню національної безпеки також може сприяти аналіз теоретичних положень інших наук, зокрема, у політології безпека розглядається як політична дефініція, яка являє собою такий стан політичної системи, яка гарантує права і свободи громадян, соціальних груп, забезпечує баланс їх інтересів, стабільність і цілісність держави, його сприятливе міжнародне становище.

В економічній науці під безпекою розуміється стан економіки, при якому забезпечується таке: 1) стійке економічне зростання; 2) ефективне задоволення економічних потреб; 3) контроль держави за рухом і використанням національних ресурсів; 4) захист економічних інтересів країни на національному і міжнародному рівнях. Економічна безпека є складовою частиною національної безпеки, її фундаментом і матеріальною основою. Об'єктом економічної безпеки виступає як економічна система, узятя в цілому, так і її складові елементи, а саме: 1) природні багатства; 2) виробничі і невиробничі фонди; 3) нерухомість; 4) фінансові ресурси; 5) людські ресурси;

б) організаційно-господарські структури; 7) сім'я; 8) особистість [5].

Як зазначає С. Павлусів, соціальна безпека – це захист життєво важливих інтересів суспільства, особистості та сім'ї від зовнішніх і внутрішніх загроз; це одна з найголовніших складових національної безпеки [там само]. Усі основні елементи соціальної системи, що забезпечує рівень й якість життя населення та регулюється в межах здійснюваної державою соціальної і національної політики. Власне, її об'єкти становлять предмет соціальної безпеки.

З викладеного випливає проміжний висновок про те, що головне призначення безпеки (поки що безвідносно до державної складової безпеки в системі національної) полягає у встановленні, підтримці і забезпеченні за допомогою різних засобів, методів і способів стану, при якому суб'єктам не загрожує небезпека, тобто здійснюється захист від небезпеки. Таке розуміння безпеки, на наше переконання, відображає не тільки специфічні ознаки даного феномена в конкретній сфері діяльності, але і включає загальні, стійкі детермінанти, характерні для всіх галузей життєдіяльності суспільства, що визначають безпеку як умову і стратегію захисту, спрямовані, у кінцевому рахунку, на виживання соціальної системи, особистості й держави.

Крім того, С. Павлусів розроблена типологізація визначення поняття «безпека», зважаючи на соціальний контекст за такими параметрами: 1) визначення, які характеризують безпеку як стан захищеності інтересів особистості, суспільства і держави; 2) визначення, які розглядають безпеку через відсутність небезпеки; 3) визначення, згідно з якими безпека є властивістю системи; 4) визначення, що характеризують безпеку як специфічну діяльність державних органів [там само].

Досить послідовно, з нашої точки зору, відображає методологічні підходи до визначення поняття безпеки типологія, запропонована М. Бондаренко [1]. Згідно із нею представлені в загальнополітичних науках концепції безпеки, виходячи з їхньої сутності, умовно поділені на дві основні групи: а) охоронний підхід, заснований на зіставленні небезпеки і безпеки, їх діалектиці; б) охоронно-функціональний підхід, згідно з яким безпеку слід характеризувати з позицій внутрішньої організації, функціонування та розвитку будь-якого об'єкта, системи, їх узаємодії з навколишнім середовищем [там само, с. 18–19].

На нашу думку, щоб систематизувати концептуальні наукові підходи до розуміння національної безпеки, необхідно звернутися спочатку до виявлення державницького змісту даного поняття. Поділяємо точку зору науковців, згідно з якою незалежно від того, що розуміється під безпекою – мета, наукова програма, наукова дисципліна тощо, питання особистої безпеки, національної безпеки, міжнародної безпеки та глобальної безпеки в значній мірі роз'єднані, оскільки пов'язані з абсолютно різними сферами життєдіяльності [там само].

Аналіз наукової літератури з проблем безпеки дозволяє виділити два основні підходи до визначення безпеки в державно-правовому сенсі. Відповідно до першого з них, безпека визначається як відсутність різного виду за-

гроз. Так, на думку Н. Косолапова, традиційно безпека означала не тільки і не стільки непорушність внутрішніх структур суспільства, скільки якийсь завжди відносний ступінь його захищеності. Страх перед таким насильством і породжував готовність протистояти йому будь-якими засобами, у тому числі і власним насильством, а також нейтралізував або зовсім усував обмеження, що йдуть від розуму, моралі, здорового глузду [3, с. 200–201].

За другого підходу, безпека визначається не ступенем захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз, а діяльністю зі створення умов для функціонування та розвитку суспільства й держави. Даний підхід видається більш слушним, оскільки, зважаючи на сутнісні та змістовні характеристики безпеки, заснований на організаційно-функціональному підході до розгляду об'єкта дослідження, що дозволяє розглядати будь-яку категорію в динаміці.

Аналіз наукових праць В. Андронова, С. Домбровської, В. Ковальчук, О. Крюкова та ін. [2], а також нормативно-правових документів з проблем національної безпеки (насамперед, ЗУ «Про основи національної безпеки України» [6, ч. 1 ст. 1]) дозволяє виділити в змісті такої безпеки два основних елементи, а саме: 1) національні інтереси; 2) загрози цим інтересам.

На наше переконання, вищенаведені елементи національної безпеки є визначальними для сутності явища «система безпеки», оскільки, по-перше, інтереси особистості суспільства і держави є потенційно діючими, по-друге, вимагають постійного захисту і, по-третє, знаходяться під впливом постійних загроз, при відсутності яких ставилася під сумнів доцільність існування самого поняття «національна безпека», як засобу позбавлення від останніх. За аналогією можемо зазначити, що якби не було правопорушень, то не потрібна була б і відповідальність.

Слід зауважити, що національні інтереси і загрози є визначальними поняттями при формуванні більшості визначень національної безпеки, представлених у сучасній науковій літературі. При цьому одними авторами робиться акцент на національних інтересах, іншими ж – на загрозах безпеці.

Напрямок наукового пошуку у сфері національної безпеки певним чином детермінується моделлю економічної системи і політичного устрою держави в реаліях міжнародної ситуації і, безперечно, необхідністю подолання тієї або іншої кризи, входження її в єдиний світовий правовий, економічний, освітній та інший інтеграційний простір. Дані обставини висунули на перший план необхідність розробки економічної складової національної безпеки і пріоритет в її науковому охопленні й дослідженні. Даний підхід на проблеми національної безпеки знайшов своє відображення в Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 року та дженому Президентом України ряді правових документів у 2015 році – рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» і Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Основні положення цих загальнодержавних стратегій у

сфері забезпечення економічної безпеки визначають її як здатність економіки, держави і суспільства щодо протистояння і відбиття загроз, забезпечення соціально-економічної і військово-політичної стабільності, гідних умов життя і розвитку особистості [там само], тобто як протистояння загрозам, здатність держави до їх прогнозування та забезпечення захисту від них.

Питання пріоритетності національних інтересів постійно було в колі зору вітчизняного законодавця, який прагнув їх деталізувати (див. відповідні зміни у Закон України «Про основи національної безпеки України», внесені Законом № 2411-VI від 01.07.2010 р. і Законом № 35-VIII від 23.12.2014 р. [6]). На його погляд, пріоритетами національних інтересів слід визнати, насамперед, гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина [там само, п. 1 ч. 1 ст. 6]. Цікаво, що на друге місце законодавець поставив «розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів» [там само, п. 2 ч. 1 ст. 6]. На наше ж переконання, на це місце варто було помістити «зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві» [там само, п. 4 ч. 1 ст. 6]. Воно за сприятливих умов саме здатне активізуватися у напрямку саморозвитку та забезпечення власної безпеки, а також сприяти захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності державних кордонів і недопущенню втручання у внутрішні справи України. Крім того, існує ряд зауважень щодо пріоритетності визначення вітчизняним законодавцем й інших національних інтересів, а саме: «забезпечення розвитку і функціонування української мови, гарантування вільного розвитку, використання і захисту інших мов національних меншин України» [там само, п. 5 ч. 1 ст. 6]. Уважаємо, що цей пункт можна було б об'єднати з іншим, більш емним за своїм змістовним наповненням – «розвиток духовності, моральних засад Українського народу» [там само, п. 9 ч. 1 ст. 6].

Щодо пріоритетності національних інтересів в економічній сфері, то можемо підкреслити, що воно не вступає у дисонанс із тими пріоритетами розвитку, які визначені у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Разом із тим, зауважимо, що варто більш систематично викласти наявну редакцію пріоритетності національних інтересів в економічній сфері – «створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення», «збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку» і «збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів» [6, п. 6, п. 7 і п. 8 ч. 1 ст. 6]. Даний висновок нами зроблено, зважаючи на вимоги Цілей сталого розвитку, визначені Представництвом ООН на період до 2030 року [7], до яких віднесені економічні, соціальні й екологічні.

Таким чином, у найзагальнішому вигляді під національною безпекою слід розуміти стан захищеності особистості, суспільства й держави від широкого спектра внутрішніх і зовнішніх загроз, при якому забезпечуються реалізація конституційних прав та свобод громадян, гідні якість і рівень їх життя,

суверенітет, незалежність, державна і територіальна цілісність, сталий соціально-економічний розвиток держави.

Підводячи висновок розгляду основних наукових концепцій, що визначають поняття національної безпеки, можемо зазначити, що аналізоване поняття займає одне з центральних місць у державно-правовій системі будь-якої країни, у т. ч. й України. Забезпечення національної безпеки, як основна мета і зміст діяльності державного механізму, детермінує основні напрямки функціонування країни на міжнародному рівні і у внутрішньополітичній сфері. Сучасні, проте, доктринальні загальнотеоретичні підходи до визначення національної безпеки відрізняє певна невизначеність і недооцінка (або неврахування) основних методологічних аспектів формування концепції (стратегії, єдиної програми) національної безпеки, що, у свою чергу, виключає єдиний алгоритм розробки, формулювання, прийняття та реалізації стратегічних напрямків забезпечення національної безпеки. На цій підставі можемо також указати на необхідність виваженого визначення та використання термінології у сфері безпеки, зокрема соціально-економічної.

Висновки. З огляду на проаналізовані наукові напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених в систематизованому вигляді пропонуємо таке визначення поняття державної (національної) безпеки: це стан захищеності засад конституційного ладу, політичного, економічного, оборонного, науково-технічного й інформаційного потенціалу держави від загроз (зовнішніх і внутрішніх), що можуть мати об'єктивну та суб'єктивну природу походження (тобто бути зумовлені спецслужбами та іншими організаціями, соціальними групами та/або окремими особами). Дане визначення передбачає широке розуміння державної безпеки та зводить його до поняття національної безпеки, начебто є зрізом останньої й охоплює при цьому всі інші види безпеки, указуючи в них на особливість суб'єктно-об'єктних відносин, у яких ключову роль посідає держава. Вона зорієнтована, насамперед, на найбільш важливі сфери суспільних відносин – соціальну й економічну, і завдання її полягає в забезпеченні їх належного функціонування та подальшого розвитку в разі появи загроз життєво важливим інтересам України у зазначених сферах.

Цей підхід дозволяє системно підійти до характеристики поняття «соціально-економічна безпека держави», зіставляючи її з іншими поняттями в цій сфері, зокрема «громадська безпека», що, на жаль, не знайшло належного відображення в ЗУ «Про основи національної безпеки України», а також сприяти науково-теоретичному розв'язанню проблеми співвідносності категорій «національна» і «державна» безпеки, а, відтак, і її гарантуванню. У цьому контексті вважаємо за доцільне запропонований варіант дефінітивного визначення «державна безпека» узяти за основу для подальшого наукового опрацювання понятійного апарату у сфері безпеки, який має бути закріплено у вітчизняному законодавстві.

Список використаних джерел

1. Бондаренко М. Безопасность как социальная категория: формирование категориально-понятийного аппарата. Наука и практика [Электронный ресурс] / М. Бондаренко. – Орел: Орловский юридический институт МВД России, 2010. – Режим доступа: https://орюи.мвд.рф/upload/site137/document_journal/CrTSJbK7QD.pdf.
2. Екологічна безпека держави: державно-управлінський вимір : монографія / В.А. Андронон, С.М. Домбровська, В.Г. Ковальчук, О.І. Крюков та ін. – Х. : НУЦ-ЗУ, 2016. – 220 с.
3. Косолапов Н. Сила, насилие, безопасность: современная диалектика взаимосвязей [Электронный ресурс] / Н. Косолапов, А. Богатуров, М. Хрусталева // Очерки теории и политического анализа международных отношений, 2002. – <http://www.twirpx.com/file/211557/>.
4. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений (4-е изд., доп.). – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://enc-dic.com/ozhegov/Bezopasnost-1370/>.
5. Павлусива С. Социальная безопасность [Электронный ресурс] / С. Павлусива. – Режим доступа: <http://fb.ru/article/46303/sotsialnaya-bezopasnost>.
6. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
7. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс] // Представництво ООН в Україні. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

References

1. Bondarenko, M. "Safety as a social category: the formation of a categorical-conceptual apparatus. Science and practice [Bezopasnost` kak social`naja kategorija: formirovanie kategorial`no-ponjatijnogo aparata. Nauka i praktika]" *Orlovskij yuridicheskij institute MVD Rosii* (2010): Web. 09 Sept. 2017. <https://орюи.мвд.рф/upload/site137/document_journal/CrTSJbK7QD.pdf>.
2. Andronov, V.A., Dombrovska, S.M., Koval`chuk, V.G., and Kryukov, O.I. (ed.) *Environmental security state: public-administrative dimension [Ekologivhna bezpeka dergavy: dergavno-upravlinskij vymir]*. Kharkiv: NUCPU, 2016. Print.
3. Kosolapov, N., Bogaturov, A., and Khrustalev, M. "Strength, violence, security: modern dialectics of interrelationships [Sila, nasilie, bezopasnost`: sovremennaja dialektika vzaimosvjazi]" *Oчерки теории i politicheskogo analiza mezhdunarodnyh otnoshenij* (2002): Web. 09 Sept. 2017. <<http://www.twirpx.com/file/211557/>>.
4. Ozhegov S.I. "Dictionary of the Russian Language: 80 000 Words and Phraseological Expressions." Moscow: Azbukovnik, 1999, enc-dic.com/ozhegov/Bezopasnost-1370/.
5. Pavlusiva S. "Social Security." *FB.Ru*, 26 Dec. 2012, <fb.ru/article/46303/sotsialnaya-bezopasnost>.
6. Ukraine. The Verkhovna Rada of Ukraine. *On the fundamentals of national security of Ukraine*. N.p., 19 June. 2003. Web. 09 Sept. 2017. <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15> Ukraine>.
7. "Sustainable Development Goals 2016-2030." *United Nations in Ukraine*, 2015, <www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.